

RODE LIJST: ZIN OF ONZIN?

Rode Lijsten zijn door mensen geschreven papieren rapporten waar bedreigde soorten niet direct door behouden blijven. Het zijn rapporten voor mensen, niet voor dieren. De Rode Lijst Zoogdieren luidt de alarmklok voor de daarin opgenomen zoogdieren. De bedoeling is dat die alarmklok wordt gehoord en dat de hoorder tot daden overgaat. Of een Rode Lijst een zinvol alarmsignaal is geweest, zullen de bedreigde soorten over een tiental jaren zelf 'vertellen'.

Op een Rode Lijst worden dieren gerubriceerd op grond van hun kwetsbaarheid. Er is een aantal criteria geformuleerd (zie hoofdstuk 1), waar zoogdiersoorten wel of niet aan voldoen. Voldoen ze aan de genoemde criteria dan worden ze op de Rode Lijst opgenomen, anders niet. Daarmee zijn de zoogdieren van Nederland en Vlaanderen in twee groepen verdeeld: zij die op de Rode Lijst staan en zij die er niet op staan.

Discriminatie

Het gevaar van deze tweedeling zit in het eigen leven dat een Rode Lijst kan leiden. Al snel dreigt het misverstand dat uitsluitend voor de zoogdieren op de Rode Lijst bijzondere maatregelen nodig zijn. Dit zijn de soorten die dreigen uit te sterven. Door de bank genomen zijn Rode Lijst-soorten inderdaad kwetsbaarder dan de niet opgenomen soorten, maar dat wil niet zeggen dat de niet opgenomen soorten geen aandacht behoeven. Niet opgenomen mag niet leiden tot een 'uit het zicht'-houding. Juist bij algemene soorten blijft een achteruitgang lang gemaskeerd. De groep die niet op de Rode Lijst staat mag bij beheersmaatregelen niet buitengesloten blijven. Een goed natuurbeheer is een integraal natuurbeheer, gericht op het behouden van alle natuurwaarden (rood of niet-rood).

Ondanks het gevaar van discriminatie van de niet opgenomen soorten heeft het opstellen van een Rode Lijst vanuit natuurbeheersoogpunt wel degelijk enige waarde. Een Rode Lijst geeft op de eerste plaats aan welke soorten onder een kritische drempel dreigen te verdwijnen. Men kan met de belangen van die soorten extra rekening houden door

het nemen van gerichte maatregelen (tabel 2). Vaak is de oorzaak van de bedreiging gelegen in de algemene verslechtering van het landschap in onze landen. Alleen integrale beheersmaatregelen kunnen daar iets aan doen. De Rode Lijst-soorten hebben hierbij een *signaalfunctie*. Er zijn vier groepen voor wie dit signaal geldt: overheid, onderzoekers, terreinbeheerders en particuliere natuurbeschermers.

Overheid

De overheid is de bestuursinstantie die beleid moet scheppen aangaande ruimtelijke ordening, milieu, landgebruik en dergelijke. Elke overheidslaag (rijk, provincie, gewest, gemeente) dient op haar eigen niveau beleid te ontwikkelen. Het is de overheid die voorwaarden scheidt voor een goed natuurbeheer of een goed soortenbehoud. Dit kan door middel van subsidies (beheer, aankoop) of met een wettelijk instrumentarium (natuurbeschermingswet, bestrijdingsmiddelenwet). Bovendien stelt de overheid in hoofdlijnen het grondgebruik vast (planologie). Daarbij kunnen leefgebieden voor diersoorten planologisch veilig gesteld worden, bijvoorbeeld door aanwijzing als natuurgebied. Daarnaast kunnen overheden ook zelf gerichte beschermingsmaatregelen uitvoeren. Denk daarbij met name aan de aanleg van verkeers- en waterwegen en het treffen van mitigerende of compenserende maatregelen.

Een overheid die zich bewust is van haar verantwoordelijkheid ten opzichte van de natuur, zal die verantwoordelijkheid ook omzetten in daden. De zoogdiersoorten die op de Rode Lijsten staan, zijn officieel als beschermenswaard aangemerkt en kunnen dus als

	vergroting/ herstel leef- gebieden	creëren ecologische verbindings- zones	soort- specifiek beheer leefge- bieden	lokale herintro- ductie	creëren schuil- plaatsen	verbeteren voedsel- aanbod
Waterspitsmuis	x	x
Veldspitsmuis	x
Grote hoefijzerneus	.	x	.	.	x	x
Kleine hoefijzerneus	.	x	.	.	x	x
Baardvleermuis	.	x	.	.	x	x
Brandt's vleermuis	.	x	.	.	x	.
Ingekorven vleermuis	.	x	.	.	x	.
Franjestaart	.	x	.	.	x	.
Bechstein's vleermuis	.	x	.	.	x	.
Vale vleermuis	.	x	.	.	x	.
Meervleermuis	.	x	.	.	x	.
Nathusius dwergvleermuis	.	x	.	.	x	.
Bosvleermuis	.	x	.	.	x	.
Mopsvleermuis	.	x	.	.	x	.
Gewone grootoorvleermuis	.	x	.	.	x	.
Grijze grootoorvleermuis	.	x	.	.	x	.
Boommarter	x	x	x	x	x	.
Das	x	x	x	x	x	x
Otter	x	x	x	x	.	x
Gewone zeehond	x	.	.	x	.	x
Grijze zeehond	x
Tuimelaar	x	x
Bruinvis	x	x
Wild zwijn	x	x	x	x	.	.
Damhert
Edelhert	x	x	x	x	.	.
Bever	x	x	.	x	.	x
Hamster	x	.	x	x	.	x
Noordse woelmuis	x	.	x	x	.	.
Grote bosmuis
Hazelmuis	x	x	x	.	x	x
Eikelmuis	.	.	x	.	x	x

Tabel 2 Maatregelen die voor de Rode lijst-soorten ondernomen moeten worden.

speerpunt én als kapstok gebruikt worden voor het te ontwikkelen beleid. De Rode Lijst-soorten doen dienst als trekker voor maatregelen die ook andere soorten ten goede komen.

Onderzoekers

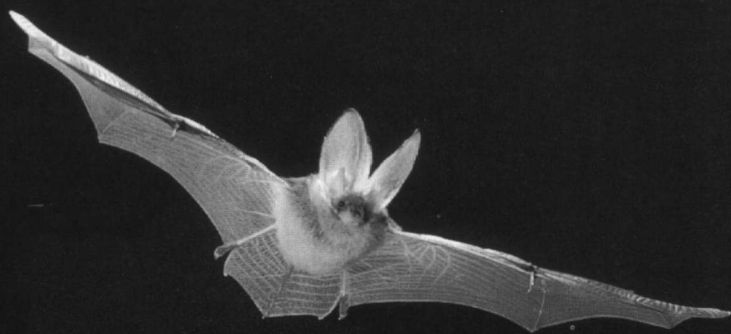
Wetenschappelijk is een Rode Lijst meestal niet zo interessant. De Rode Lijst-soorten zijn vaak schaars en kwetsbaar. Op enkele uitzonderingen na (das, wild zwijn, edelhert) zijn ze daardoor moeilijk toegankelijk voor onderzoek. Veel voorkomende soorten zijn derhalve meestal geschikter als onderzoeksobject. Effecten zijn aan grote populaties meestal beter meetbaar en het onderzoek beïnvloedt veel minder snel de populatie. Vaak voldoen juist algemene soorten goed als monitorsoort: veranderingen in hun leefgebied zijn snel zichtbaar (bijvoorbeeld aantalsveranderingen of opname van gifstoffen). Bij zeldzame soorten speelt bovendien het toevalseffect een grote rol en vaak zal de invloed

van het onderzoek op een kwetsbare soort niet acceptabel zijn (extra bedreiging).

Daar staat tegenover dat de gemeenschap graag wil weten wat gedaan kan worden voor de Rode Lijst-soorten en of de genomen maatregelen ook effectief zijn geweest. Het feit dat soorten op de Rode Lijst staan maakt onderzoek aan en ten bate van deze soorten zeer maatschappelijk relevant. Door hun zeldzaamheid is bovendien weinig bekend over de Rode Lijst-soorten. Onderzoek aan Rode Lijst-soorten levert altijd nieuwe inzichten op. De voorgaande hoofdstukken en de kaders bieden vele ingangen voor onderzoek.

Terreinbeheerders

Helaas dreigen de lage landen steeds meer te degraderen tot woestijnen van cultuurland, waar natuureservaten als een soort bloempotten uit omhoog steken. Veel van de kwetsbare zoogdier-soorten, die nu op de Rode Lijst voor-

De gewone grootoorvleermuis heeft het moeilijk in Vlaanderen. Op de Nederlandse Rode lijst wordt hij niet genoemd. Foto Kamiel Spoelstra

komen, vinden noodgedwongen het zwaartepunt van hun voorkomen juist in die resterende bloempotten. Het zijn de laatst overgebleven streken of gebieden die aan hun wensen voldoen. Dit legt een claim op de beheerder om die terreinen zo te beheren dat deze optimaal voor de kwetsbare soorten behouden blijven.

Het voorkomen van Rode Lijst-soorten in zijn terreinen heeft voor de terreinbeheerder echter ook voordelen. Zowel naar de overheden en fondsen (subsidies), als naar het publiek en de andere grondgebruikers. Het voorkomen van de Rode Lijst-soorten levert een argument om het betreffende terrein te behouden en te reserveren voor natuur(ontwikkeling) ten opzichte van andere concurrerende grondgebruikers. Rode Lijst-soorten verhogen het draagvlak om negatieve maatschappelijke

ontwikkelingen van buitenaf te weerstaan. Naar het publiek geeft het voorkomen van Rode Lijst-soorten aan dat de terreinbeheerder een belangrijk en waardevol terrein beheert.

Een terreinbeheerder heeft dus enerzijds een bijzondere verantwoordelijkheid voor de Rode Lijst-soorten op zijn terreinen (refugia), maar anderzijds geeft het hem ook een handvat richting publiek bij de promotie van zijn bezigheden.

Particuliere zoogdierbescherming

De particuliere zoogdierbeschermingsorganisaties (bijvoorbeeld VZZ en NCBR) vormen op zoogdiergebied het geweten van onze maatschappij. Het zijn de organisaties die opkomen voor de bescherming van de belangen van de natuur en voor de zoogdiersoorten in het bijzonder. Zij moeten overheid, terreinbeheerders en publiek wakker schudden en op hun verantwoordelijkheid wijzen. De Rode Lijst vormt daarbij een hulpmiddel.

De particuliere zoogdierbeschermers zijn de organisaties die veranderingen in de zoogdierpopulaties het eerst waarnemen. Doordat hun leden veel waarnemingen in de natuur verrichten en nauw bij de natuur betrokken zijn, zijn zij de eersten die achteruitgang waarnemen en zich bewust worden van de noodzaak om beschermende maatregelen te treffen. Vaak zit in deze organisaties veel kennis, met name op plaatselijke situaties toegesneden veldkennis, die onmisbaar is voor de plannenmakers en beheerders, maar die ook gebruikt kan worden om het publiek voor te lichten.

Op de zoogdierbeschermingsorganisaties rust de verantwoordelijkheid om de ontwikkelingen ten aanzien van de zoogdieren, en de Rode Lijst-soorten in het bijzonder, te volgen. Ze zijn de luis in de pels van overheden en terreinbeheerders. Via overleg, publiciteit en desnoods via gerechtelijke procedures kunnen zij hun zienswijze 'promoten' en vaak ook afdwingen. De door de Vlaamse en Nederlandse overheid offici-

Voor de particuliere zoogdierbeschermingsorganisaties ligt er een belangrijke taak. Steun hen! Foto Dennis Wansink

ciel vastgestelde Rode Lijsten zijn daarbij belangrijke hulpmiddelen.

Over tien jaar weten we het

De Rode Lijst Zoogdieren biedt overheden een handvat hun beleid te ontwikkelen, terreinbeheerders een mogelijkheid zichzelf te promoten, onderzoekers nieuwe onderzoeksprojecten en zoogdierbeschermingsorganisaties een middel om gerichte acties te ondernemen.

Heeft de Rode Lijst Zoogdieren zin? Die vraag kan pas over een tiental jaren beantwoord worden. Dan zal blijken of de Rode Lijsten effectief zijn geweest en de bedreigde zoogdiersoorten uit de gevarezone zijn gekomen. Het publiek is getuige.

Ruimte voor zoogdieren

De Werkgroep Zoogdierbescherming van de VZZ werkt aan een overlevingsplan voor zoogdieren in Nederland getiteld 'Ruimte voor zoogdieren'. Dit is een voortvloeisel uit de Rode Lijst Zoogdieren. Het overlevingsplan moet de aanzet geven tot diverse, noodzakelijke maatregelen voor zoogdieren op het gebied van beheer, onderzoek, advisering, belangenbehartiging en voorlichting. Het moet een kapstok bieden voor initiatieven van de VZZ, haar werkgroepen en de gelieerde organisaties. In Vlaanderen is een vergelijkbaar plan in voorbereiding.

Waarom een overlevingsplan voor zoogdieren?

De Rode Lijst Zoogdieren geeft duidelijk aan dat er voor de in het wild levende zoogdieren maatregelen moeten worden getroffen, anders zal de diversiteit van onze fauna nog verder achteruitgaan. De lijst is wetenschappelijk onderbouwd, heeft een brede bekendheid en heeft de steun van de overheid. Daarmee is het een prima vertrekpunt voor een landelijk overlevingsplan voor zoogdieren.

Voor wie is het plan bedoeld?

Het overlevingsplan moet relevante personen en organisaties, met inbegrip van de VZZ zelf, ertoe bewegen maatregelen te nemen ten gunste van zoogdieren. Doelgroepen zijn: overheden (rijk, gewesten, provincies en

gemeentes), beheerders (natuurbeheerders, waterschappen), onderzoekers, natuurbeschermingsorganisaties en het brede publiek. Een dergelijk plan heeft de grootste kans van slagen wanneer het aanspreekt bij de hierboven genoemde doelgroepen. Het ambitieniveau zal moeten worden afgestemd op wat realistisch is, de aanpak moet zoveel mogelijk aansluiten bij wat in beleid, beheer, onderzoek en voorlichting gangbaar is. In overleg met Vogelbescherming is een vertaalslag gemaakt van Rode Lijst naar overlevingsplan die tegemoet komt aan deze eisen.

Vertaalslag van Rode Lijst naar overlevingsplan

Op beleid, beheer en onderzoek kan ingespeeld worden door uit te gaan van een gebiedsgerichte aanpak. Het is belangrijk activiteiten voor zoogdieren te integreren in beleids- en beheersplannen en daarbij hun specifieke eisen te benadrukken. Gekozen is voor een benadering vanuit vijf landschapstypen. De meeste Rode Lijst-soorten komen in meerdere landschapstypen voor, maar enkele zijn karakteristiek voor een van de vijf landschapstypen (tabel 3): de 'aandachtsoorten'. Op het brede publiek kan ingegaan worden door een aantal aansprekende soorten centraal te stellen: de 'ambassadeurs'. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de 'aandachtsoorten'. De 'ambassadeurs' zijn cursief gedrukt.

bos-landschap	water en moeras	zee en kust	cultuur-landschap	dorp en stad
<i>boomarter</i>	<i>otter</i>	<i>gewone zeehond</i>	<i>gewone grootoor</i>	<i>grijze grootoor</i>
<i>hazelmuis</i>	<i>noordse woelmuis</i>	<i>grijze zeehond</i>	<i>hamster</i>	<i>kleine hoefijzerneus</i>
<i>edelhert</i>	<i>meervleermuis</i>	<i>tuimelaar</i>	<i>veldspitsmuis</i>	<i>ingekorven vleermuis</i>
<i>franjestaart</i>	<i>bever</i>	<i>bruinvis</i>	<i>Nathusius' dwervleermuis</i>	<i>eikelmuis</i>
<i>grote bosmuis</i>	<i>waterspitsmuis</i>		<i>das</i>	<i>vale vleermuis</i>

Hoe wordt het overlevingsplan verder uitgewerkt?

Het overlevingsplan moet over een langere termijn projecten en activiteiten aansturen op landelijke en op regionale schaal. Te denken valt aan actieplannen voor 'zoogdieren in het bos', 'zoogdieren in het cultuurlandschap' en 'zoogdieren in stad en dorp'. De 'aandachtsoorten' staan centraal, overige soorten liften mee.

Een actieplan schetst de toestand van de zoogdierfauna en bevat plannen voor onderzoek, voorlichting, inrichting en beheer. Uit overleg met andere organisaties en met de doelgroepen moet blijken welke activiteiten door de diverse organisaties worden getrokken.

Tabel 3.
Overzicht van Rode lijst-zoogdieren in Nederland en Vlaanderen en de landschapstypen waarvoor zij karakteristiek zijn.

	bos-land-schap	water en moeras	zee en kust	cul-tuur-land-schap	dorp en stad	
Waterspitsmuis	.	+	.	.	.	
Veldspitsmuis	.	.	.	●	.	
Grote hoefijzerneus	+	.	.	+	+	*
Kleine hoefijzerneus	.	.	.	+	●	
Baardvleermuis	+	.	.	+	.	**
Brandt's vleermuis	+	**
Ingekorven vleermuis	+	.	.	+	●	
Franjestaart ⁱ	+	.	.	.	+	
Bechstein's vleermuis	+	*
Vale vleermuis ⁱ	+	.	.	+	+	
Meervleermuis ⁱ	.	+	.	.	.	
Nathusius dwergvleermuis ⁱ	+	+	.	+	+	
Bosvleermuis	+	+	.	.	.	*
Mopsvleermuis	+	+	.	+	+	*
Gewone grootoorvleermuis ⁱ	+	.	.	●	+	
Grijze grootoorvleermuis	.	.	.	+	●	
Bruine beer	+	
Europese nerts	.	+	.	.	.	
Boommarter	●	
Das	+	.	.	+	.	
Otter	.	●	.	.	.	
Wolf	+	
Wilde kat	+	
Gewone zeehond	.	.	●	.	.	
Grijze zeehond	.	.	●	.	.	
Tuimelaar	.	.	●	.	.	
Bruinvis ⁱ	.	.	+	.	.	
Wild zwijn	+	+	.	.	.	
Damhert	***
Edelhert	+	+	.	.	.	
Bever	+	+	.	.	.	
Hamster ⁱ	.	.	.	●	.	
Noordse woelmuis ⁱ	.	●	.	.	.	
Grote bosmuis	+	
Hazelmuis ⁱ	●	
Eikelmuis	+	.	.	+	●	

ⁱ = soort van internationaal belang
 + = soort is karakteristiek voor het type landschap
 ● = soort is 'ambassadeur' voor het type landschap
 * = soort is incidenteel waargenomen
 ** = status van de soort onzeker
 *** = karakteristiek habitat niet bekend